

Evaluating Political and Cultural Transformation Through Ziya Gökalp's Perception of Civilization

Ahmet Özkan^{1,a,*}, Zeynep Altunay^{1,b}

¹ Department of Law, Vocational School of Justice, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 11/05/2023

Accepted: 05/07/2023

ABSTRACT

Throughout human history, many civilizations have emerged and analyses have been made about the civilizations that have emerged. These analyses and evaluations have been shaped depending on the perception of life by individuals or thinkers. At this point, Ziya Gökalp, who came to the fore as an important thinker in the history of Turkish thought, put forward a civilization imagination on the basis of Turkification, Islamization, and Modernization. In addition, he made many studies on the concepts of Turk, Turkishness, and Turkism and shed light on his period and those after him. Gökalp, who especially focused on the concept of culture and preferred to use this concept as hars, brought a new approach to the concepts of culture, ideals, and civilization and contributed to social change and political transformation through these concepts. Ziya Gökalp, who shaped his thoughts around "Turkism", criticized the Western admiration of the intellectual class of the period, emphasized that the imitation of Western ideology and elements of daily life without considering the Turkish social structure was contrary to the understanding of nationalism and played a vital role in the formation of national thought. In short, Gökalp believes that civilization is an intercultural element and not irreconcilable with Western civilizationism, provided that the essence of Turkish national culture is preserved. In this context, in this study, Ziya Gökalp's biography, personal characteristics, his approach to the concepts of heritage and civilization will be discussed and the political and cultural structure of the period in which he lived and the transformation that followed will be analyzed in a historical course.

Keywords: Ziya Gökalp, Civilization, Culture, Political Transformation, Cultural Transformation

Siyasal ve Kültürel Dönüşümü Ziya Gökalp'in Medeniyet Algısı Üzerinden Değerlendirmek

Süreç

Geliş: 11/05/2023

Kabul: 05/07/2023

Öz

İnsanlık tarihi boyunca pek çok medeniyet ortaya çıkmış ve ortaya çıkan medeniyetlere ilişkin analizler yapılmıştır. Yapılan bu analizler ve değerlendirmeler kişilerin ya da düşünürlerin hayat algılamalarına bağlı olarak şekillenmiştir. Bu noktada Türk düşünce tarihinde önemli bir mütefekkir olarak ön plana çıkan Ziya Gökalp; Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak temelinde bir medeniyet tahayyülü ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Türk, Türklük ve Türkçülük mefhumları üzerine pek çok çalışma yapmış, dönemine ve kendisinden sonrakilere ışık tutmuştur. Özellikle kültür kavramı üzerinde duran ve bu kavramı hars olarak kullanmayı tercih eden Gökalp; hars, mefkûre ve medeniyet kavramlarına yeni bir yaklaşım getirmiş ve bu kavramlar üzerinden toplumsal değişime ve siyasal dönüşüme katkı sunmuştur. Düşüncelerini "Türkçülük" etrafında şekillendiren Ziya Gökalp; dönemin aydın sınıfının Batı hayranlığını eleştirmiş, Batı ideolojisinin ve günlük yaşam unsurlarının Türk toplum yapısı dikkate alınmadan örnek alınmasının, milliyetçilik anlayışına aykırı olduğunu vurgulamış ve millî düşüncenin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kısaca Gökalp, Türk millî kültürünün özünün korunduğu takdirde, medeniyetin kültürler arası bir unsur olduğunu ve Batı medeniyetçiliği ile uzlaşmaz bir durum olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda ele alınan çalışmada Ziya Gökalp'in biyografisi, kişisel özellikleri, hars ve medeniyet kavramlarına yaklaşımı ele alınacak ve yaşadığı dönemin siyasal ve kültürel yapısı başta olmak üzere sonrasında yaşanan dönüşüm tarihsel bir seyir içerisinde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Medeniyet, Kültür, Siyasal Dönüşüm, Kültürel Dönüşüm

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a ozkan.a@hbv.edu.tr

^{ib} <https://orcid.org/0000-0001-9716-2687>

^b zeynep.altunay@hbv.edu.tr

^{ib} <https://orcid.org/0000-0002-6548-7994>

How to Cite: Özkan, A. and Altunay, Z. (2023) Evaluating Political and Cultural Transformation Through Ziya Gökalp's Perception of Civilization, Journal of Economics and Administrative Sciences, 24(3): 483-491

Giriş

Toplumsal ve kültürel yapı eğitimden sağlığa, hukuktan edebiyata, aileden siyaset kurumuna kadar pek çok paradigmayı içerisinde barındırmaktadır. Bahsi geçen olgular kültürün bizatihi yansıması olmakla birlikte her daim sosyal değişmeye uğrayabilecek bir görünüme sahiptir. Çalışmanın ana aktörü durumunda olan Gökalp, bu olguların özellikle de siyasal ve kültürel dönüşümü kendisinin ihdas ettiği medeniyet mefkûresi üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Gökalp, yaşadığı zaman dilimi itibarıyla Osmanlı Devleti'nin dağılmasına ve Cumhuriyetin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Dolayısıyla bu geçiş sürecinde yaşanan toplumsal çekişmeleri ve çatışmaları müşahade etme imkânı bulmuştur. Müşahade ettiği ve sistematik bir düşünce biçimiyle şekillendirdiği ideal bir sosyal değişimin nasıl olması gerektiğini, bu noktadan hareketle hars ve medeniyet kavramları temelinde açıklamaya çalışmıştır. Nitekim gerçekleşmekte ya da gerçekleşecek olan değişimde kültürler arasında görünür hale gelen etkileşim önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda kültürler arasındaki etkileşim, değişimin belirleyici unsuru olabilir. Ziya Gökalp dönemindeki bazı devlet adamları ve aydın sınıf, bu düşünceyi temel alarak Osmanlı medeniyeti ile Batı medeniyetini birleştirmeye çalışmışlardır.

Ancak Gökalp'in döneminde görülen yenilik hareketi, kültür taklitçiliği olmakla birlikte Avrupa medeniyetini olduğu şekliyle Türk toplumunun kültürel, ahlaki, dini, siyasi, aile yapısı ve dili dikkate alınmaksızın toplumun tüm birimlerinde uygulamaya koymak şeklinde bir değişime işaret ettiğinden doğru bir tercih olmamıştır. Gökalp, bu noktada Türk kültür değerlerinin korunarak Avrupa medeniyeti içinde yer alınabileceği savını geliştirmiştir. Çalışmanın ana hatlarıyla özetlenen bu tartışmanın temelinde Gökalp'in dilde ve dinde birliğin sağlanması, sosyalleşme aracılığıyla bireyler tarafından millî dil unsurlarının ve dini inancın içselleştirilmesi gerçekleştiğinde hars ve medeniyet arasında bir ayrımın olmayacağı ve Türk toplumunun Batı medeniyeti içinde yerini alacağı düşüncesi bulunmaktadır.

Nitekim bu çalışmada Türk düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan mütefekkir Ziya Gökalp'in yaşamı ve düşünceleri ele alınacaktır. Sonrasında ise Ziya Gökalp'in medeniyet mefkûresi ve hars kavramına yaklaşımı değerlendirilecektir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında tarihsel olarak Türk toplumunda yaşanan ve bariz bir şekilde görülen siyasal ve kültürel dönüşüm analiz edilecektir.

Türk Mütefekkir: Ziya Gökalp

23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da hayata gözlerini açan Gökalp'in asıl adı Mehmed Ziya'dır. Mehmed Ziya, iki ayrı mahalle okulunda eğitim aldıktan sonra Diyarbakır Askerî Rüştiye'sine girmiş ve 1890 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Akabinde Gökalp, Diyarbakır Mülki İdadisi'ne kabul edilmiştir. Ancak bu okulun eğitim süresinin yedi yıla çıkarılması neticesinde öğrenimine İstanbul'da devam etmek istemiş ve 1894 yılında okuldan tasdikname almıştır. 1895 yılında İstanbul'da Mülkiye

Baytar Mektebine kaydolan Gökalp, Diyarbakır'da düzenlenen izinsiz toplantılara katıldığı gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bir süre sonra ise serbest bırakılan Gökalp tekrar İstanbul'a dönerek okula devam etmek istemiş, ancak okul tarafından kabul edilmemiştir. Baytarlık mektebini bitiremeyen Gökalp, 1900 yılı baharında Diyarbakır'da ikamete mecbur edilmiştir. Bu süre zarfında Gökalp, kısa süreli memuriyet ve askerî rüştiyede Fransızca muallimliği yapmıştır. Nitekim son dönem fikir hayatının önemli ve önde gelen şahsiyetlerinden birisi olan Gökalp, geniş ve münevver bir aile içerisinde yetişmiş; bilgisini, kültürünü ve eğitimini bu çevreden (aile, okul, hoca vb.) almış ve nihayetinde okumuş olduğu Doğulu ve Batılı fikir adamlarından şekillendirmiştir (Okay, 1996, s. 124-125).

Çalkantılı bir eğitim hayatı geçiren Gökalp, eğitim hayatı sonrasında entelektüel araştırmalarına devam etmiş, sosyoloji dersleri vermiş ve politikayla ilgilenmiştir. Yaptığı araştırmalar ve verdiği dersler oldukça dikkat uyandırmış ve üniversiteyle yakından bir irtibat kurmasını sağlamıştır. Siyasete duyduğu ilgi ve siyaseten durduğu pozisyondan ötürü hapisaneye girmiş dahası sürgüne bile gitmiştir. Diyarbakır merkezli çıkan Küçük Mecma dergisinde pek çok şiiri ve yazısı yayınlanmıştır. Bu derginin yanı sıra Halka Doğru, Türk Yurdu, Türk Sözü ve İslam Mecmuası gibi pek çok dergide yazı kaleme almıştır. Ayrıca pek çok kitap kaleme alan Gökalp, çalışmalarında Türkçülüğün tarihini, medeniyetini, kültürünü, millî vicdanını; Türklerin dinini, bilimini, felsefesini, aile ve siyasal yapısını irdelemiştir. Nitekim Gökalp, bulunduğu çağın pozitif ve modern bilgilerini bilimsel bir yaklaşımla ele almayı başarabilmiştir. Bu yaklaşımıyla tüm meselelere derinlik kazandırarak Türk toplumuna uyarlama gayreti gösteren Gökalp, öncü bir bilim insanı konumuna erişmiştir (Gökalp, 2016a, s. 7-8).

Gökalp, Türkiye'de sosyal bilimlerin temelini oluşturmasında önemli bir aktördür. Çalışmalarında Türk milletinin kimliğini ve kişiliğini incelemiştir. Ayrıca İstanbul Darülfünundaki içtimaiyat dersleri, dergi ve gazetelerdeki makaleleri ile ülkeye pozitif bir bilim anlayışı getirmiştir (Baltacıoğlu, 1964, s. 2). Aynı zamanda Gökalp, Türkiye'de sosyolojinin kurumsallaşmasını sağlayan isimdir. Gerek yürütmüş olduğu çalışmalar gerekse de tayin etmiş olduğu yöntemler Türk sosyolojisinde ve çağdaş Türk düşüncesinde uzun yıllardır belirleyici ve öncelikli bir konuma sahiptir (Bulut, 2015, s. 80). Gökalp'in akademik zekâsı, çalışkanlığı ve dürüstlüğü onu Türk Milliyetçiliğinin önemli isimlerinden birisi haline getirmiş ve yirminci yüzyılın etkili Türk sosyal bilimcileri arasına sokmuştur (Uzer, 2013, s. 398). Özetle Ziya Gökalp, 48 yıllık yaşamında Türk'ü ve Türkçülüğü dile getirmiş, siyaset ve devlet adamı olarak milliyetçilik akımının gelişmesinde etkili olmuştur. Çağdaş Türkiye'nin sosyal ve kültürel değişimiyle ilgili kültür sentezi tasarlamıştır. Gökalp, içerisinde bulunduğumuz zaman diliminde, modern Türkiye'nin siyasi ve fikri gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda değerini koruyan nadir şahsiyetlerden birisi olmuştur (Gökalp, 1977a, s. 15).

Ziya Gökalp'in Medeniyet Mefkûresi

Ziya Gökalp, kullandığı kavramları net bir biçimde ortaya koymaya çalışmış; kullandığı kavramları tahlil ederken oldukça özen göstermiştir. Özellikle Batı sosyoloji geleneğinde bulunan *organik-mekanik*, *cemaat-cemiyet* ve *dinamik-statik* gibi düalist yaklaşımı kullandığı kavramlarda korumuş ve bunları oldukça bilinçli bir şekilde yapmıştır. Gökalp'in düşünce dünyasının sosyolojik açıklamasını yapabilmek ve esaslarını oluşturan hususları anlayabilmek için hars, medeniyet, mefkûre, seçkinlerin dolaşımı ve sosyal değişme gibi olguları anlamak gerekmektedir (Anar, 1996, s. 135-136). Bu noktada bahsi geçen kavramlardan ön plana çıkan mefkûre, medeniyet ve hars kavramlarına değinmek önem arz etmektedir.

Bir millet ancak büyük bir felakete uğradığı ya da korkunç bir tehlikeyle karşılaştığı zaman fertlerindeki şahsiyetleri arka plana düşer ve millî bir şahsiyet ortaya çıkar. Yaşanan korkunç olaylar ya da felaketler insanları birleştirici bir rol oynar ve bütün kalpler bu millî şahsiyeti devam ettirme isteğinden başka bir duyguya sahip olmaz. Bu karmaşada bireyler kendi hürriyetlerini değil, milletlerinin istiklalini düşünürler. Oluşan bu yüce duygu ile karışık kutsal düşünceye mefkûre (ideal) denir. Yaşanan buhranlı zamanlar millî felaketlerin kalpleri birleştirerek yekvücut haline getirdiği ve bunun sonucunda mefkûrelerin oluşumuna şahitlik eden süreçlerdir (Gökalp, 2017a, s. 52-53). Misal olarak Napolyon orduları tarafından Prusya'nın hezimete uğratılması sonucunda, o zamana kadar "milletim insanlıktır, vatanım yeryüzü" diyen Alman filozof Fichte, bu gelişmelerle birlikte iliklerine kadar Cermen olduğunu hissettiğini ilan etmiş ve Cermenlik mefkûresini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Japonluk mefkûresi de Japonya'nın Amerikalılar ve Avrupalılar tarafından tehlikeli bir şekilde kısıtlanarak alınmasıyla infial etmiştir. Nitekim bir millet tehlikede kaldığında ve sıkıntıya düştüğünde onu tek tek bireyler değil, bizzat milletin kendisi kurtaracaktır (Gökalp, 2017a, s. 53-54). Nitekim mefkûre, özellikle milletin büyük bir tehlikeye uğradığı ya da büyük bir zafere eriştiği vakitlerde milletteki bütün ruhları istilası altına almaktadır. Bu tip zamanlarda mefkûre gerçeklik halini aldığı için herkes mefkûre sahibidir. Ancak bu hal, çok uzun süren bir durum değildir. Zira iktisadi ve sosyolojik olarak hayatın akışına engel teşkil etmektedir. İktisadi faaliyetler başta olmak üzere hayatın akışının sağlıklı sağlanabilmesi için ruhların sakin ve sükûnetli olması gerekmektedir. İşte asıl mesele tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Mühim olan tehdit, korku ya da zafer gibi toplumsal galeyanların olmadığı dönemlerde insanların ruhunda mefkûreyi canlı olarak yaşamalarıdır (Gökalp, 2016b, s. 32).

Gökalp medeniyetin ne olduğunu açıklarken, evvelinde medeniyetin ne olmadığına dair tespitler yapmıştır. Kimilerine göre medenilik ve medenileşmişlik "medeniyet" demektir. Ne var ki etnografya

araştırmalarına bakıldığında bedevilerde, dahası vahşilerde kendilerine özgü bir medeniyet olduğu görülmüştür. Bu bağlamda medenileşmişlik ve medenilik ise gelişmiş milletlere özgü bir durumdur. Bu sebeple "la civilisation - medeniyet, la civilité - medenilik, medenileşmiş - civilisé, medeni - civil" *kelimelerinin* manalarını net olarak birbirinden ayırmak gerekmektedir. Şüphesiz bütün insanlar aynı medeniyete mensup değildir ve medeniyet müteaddittir. Zamana ve mekâna bağlı olmaksızın yaşayan toplulukların aynı müesseselere sahip cemiyetlerin toplamına ise medeniyet zümresi denmektedir. Dolayısıyla cemiyetler arasında kurulan bu müşterekliğin toplamı medeniyettir. Bu bağlamda dünya üzerinde pek çok medeniyet var olmuş ve kimi medeniyetler günümüze ulaşırken kimi medeniyetler ise tarihte yok olmuşlardır. İlkçağda var olan Mısır ve Mezopotamya medeniyet dairesinden Fenikeliler vasıtasıyla pek çok müessese almış olan bir Akdeniz medeniyet dairesi söz konusudur. Ortaçağ'da ise Asya'da ve Kuzey Afrika'da bir İslam medeniyet dairesi söz konusu iken, Avrupa'da ise bir Hıristiyan dairesi oluşmuştur. Ancak yaşanan rönesans ve reform¹ hareketleri ile birlikte Avrupa'da laik bir medeniyet oluşmaya başlamıştır. İşte bahsi geçen bütün toplumsal daireler medeniyet camiasının birer dairesi durumundadır. Bu dairelerin bütününe medeniyet zümresi adını vermek mümkündür. Ancak her bir cemiyet ya da toplum kendi medeniyet dairesini değiştirebilmektedir. Örneğin daha öncesinde Uzak Doğu Medeniyetine tabi olan Türkler İslamiyet'i kabul ile birlikte Şark medeniyeti dairesine dahil olmuştur. Türkler geçtiğimiz yüzyıllarda ise Batı medeniyetine entegre olmaya çalışmış ve bu çerçevede laik medeniyet dairesine girme uğraşı vermiştir. Özetle Türk milleti; eski devir, orta devir ve yeni devir olmak üzere üç farklı medeniyet evresi yaşamıştır. Türk kavminin ortaya çıkışından İslamiyet'i kabul ettiği döneme kadar olan zaman dilimi "eski devir" olarak nitelendirilmiştir. İslam medeniyetine girişinden Garp medeniyetini kabul ettiği zamana kadar geçen zaman dilimi "orta devir" ve Garp medeniyetinin kabulünden günümüze kadar geçen süre zarfı ise "yeni devir" olarak tasniflenmiştir (Gökalp, 2017b, s. 19-21).

Hars ve Medeniyet

Sosyal bilimlerde kültür, oldukça geniş bir perspektifte tanımlanmaktadır. Kültür denilen mefhum toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şey olarak tanımlanmaktadır. Bu alandaki çalışmaları ile popülerite kazanan Tylor'un 1871 yılında kültür kavramına getirdiği tanım oldukça dikkat çekmiştir. Bu tanıma göre kültür: "*Bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrenilmiş olan her şeydir*". Bu tanım, kültür ve uygarlığın aynı şey olduğu anlamına gelmektedir. Tylor ve Lewis Henry gibi antropologlara göre kültür, insan tarafından bilinçli olarak yaratılmaktadır. Bu

¹ Avrupa açısından oldukça önemli olan bir zaman dilimini ifade eden Rönesans, "yeniden doğuş" anlamına gelmektedir. Reformasyon ise Avrupa tarihinde görülen "dinde yenileşme hareketi"ni ifade etmektedir. Özellikle Katolik Kilisesi ve

Avrupa uluslarının ikiye ayrılmasıyla sonuçlanan Reformasyon, Protestanlık mezhebinin doğmasıyla karakterize edilmektedir (Yıldırım M. , 2020, s. 184).

anlayışa göre, kültür ve uygarlık sürekli olarak görece daha yüksek ahlaki değerlere doğru ilerlemektedir. Bu durum ise aklın, kültürel olarak oldukça ileri seviyede olduğu düşünülen Batı uygarlığı tarafından uygulanan sömürgeci girişimlere dayanak oluşturan bir uygarlıklar hiyerarşisi kurmasına neden olmaktadır (Marshall, 2021, s. 442).

Kültür ve uygarlık dört noktada birbirinden ayrılmaktadır. İlk olarak; kültür ulusaldır ve millî özellikler taşır. Medeniyet ise uluslararası bir özelliğe sahiptir. Medeniyet milletlerin toplumsal hayatının ortak bir ürünüdür. Örneğin; Batı medeniyeti, bütün Avrupalı medeniyetleri içinde barındıran ortak bir medeniyeti temsil etmektedir. İkinci olarak; medeniyet fertlerin iradelerine bağlı olarak gerçekleştirdikleri davranışlara göre ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla medeniyet taklit yoluyla bir millettten diğerine geçebilir. Hars yani kültür ise bireyin iradesi dışında oluşmaktadır. Üçüncü olarak; medeniyet harstan doğmaktadır. Medeniyet fazla gelişme gösterdiğinde harsa zarar verebilir ve kültürel değerler zayıflar. Son olarak dördüncü ayırım noktası; kültürel değerleri güçlü ancak medeniyeti zayıf bir millet ile kültürel değerleri zayıflamış ancak medeniyeti yüksek olan bir millet siyasi çatışmaya girdiğinde kültürü güçlü olan millet galip gelecektir (Kongar, 1995, s. 108). Nitekim Gökalp'e göre, kültür toplumun millî benliğidir ve değiştirilemez. Kültür öğeleri, sosyalleşme ve sosyal yaptırım aracılığıyla bireylere aktarılmaktadır (Özakpınar, 1998, s. 58). Bir toplumdaki bireylerin kültürel değerlerden kopabilmesi için bu değerlerin artık toplumsal sistemde etkisini yitirmesi gerekmektedir. Ayrıca bireylerin başka kültürel değerlerin daha üstün olduğu inancına varması gerekmektedir (Duverger, 2019, s. 83).

Türk Dil Kurumu tarafından "*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü*" şeklinde tanımlanan (tdk.gov.tr, 2023) kültür kavramını "hars" olarak kullanan Ziya Gökalp bu kavrama ilişkin önemli yaklaşımlar kazandırmış; hars ve medeniyet mefhumlarını aralarındaki farkı ortaya koyarak açıklamıştır: Birçok milletin müşterek malı olan medeniyet mefhumu, uluslararası bir boyuta sahipken, hars/kültür bir medeniyetin milletler nezdinde büründüğü şekildedir ve millete özgüdür. Bu bağlamda bir millet harsını değiştiremez ancak medeniyetini değiştirebilir. Ayrıca Gökalp; iktisadi, ahlaki, dini ve hukuki fikirlerin toplamını medeniyet olarak nitelendirirken; estetik, dini ve ahlaki duyguların toplamını ise hars olarak tanımlamıştır (Gökalp, 2017b, s. 22-23). Dolayısıyla Gökalp, Türkiye'nin Batı medeniyetine girmesini fikren ve ilmen desteklemiş; ancak dini, ahlaki ve estetik duyguların toplamı olan harsın zarar görmemesini ve Batı kültürünü ithal etmemesini savunmuştur (Bonnett, 2002, s. 175). Çünkü Gökalp'e göre; bir milletin felsefe, ahlak ve güzellik ile ilgili zevkleri nevi şahsına münhasırdır ve bu şekliyle kalmalıdır. Bunlar, dışarıdan yani farklı bir millettten alınmaz. Dışarıdan sadece ifade ve anlamlar, teknikler ve yöntemler alınabilir. Zevkler, heyecanlar ve duygular tamamıyla millî olup her biri harsın unsurlarıdır (Gökalp, 2016c, s. 17).

Gökalp'in entelektüel perspektifinin merkezinde yer alan *medeniyet (uygarlık)* ve *hars (kültür)* ayrımı, Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'in *Gemeinschaft (topluluk)* ve *Gesellschaft (toplum)* ayrımına dayanmaktadır (Grigoriadis & Opçin-Kıdal, 2020, s. 487). Esasında Gökalp'in medeniyet-hars yaklaşımı/kuramı, Türk ve Müslüman olan toplumun kendi kimliğini muhafaza ederek Batılılaşabileceğini formüle etmektedir. Bu formülasyonu yapan Gökalp, Avrupa'da sanayileşme ve kentleşme, Fransa'da siyasi ve toplumsal sorunların yoğun yaşandığı bir dönemde sosyoloji biliminin şekillenmesinde aktif rol oynayan Fransız düşünür Emile Durkheim'den etkilenmiştir. Ziya Gökalp, Osmanlı toplumunda siyasi ve kültürel değişimlerin gerçekleştiği döneme tanıklık etmektedir. Bu değişim döneminde Durkheim'in sosyoloji anlayışını kendisine rehber edinmiş, onun kavram ve teorilerini düşüncelerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu noktada Durkheim'in çalışmalarında karşımıza çıkan "ahlak ve düzen" kavramları Gökalp'te "terakki ve ulus" olarak vücut bulmuştur. Aynı şekilde Durkheim'in kullandığı "kolektif bilinç" ise Gökalp tarafından "millet şuuru" olarak kullanılmış ve karşılık bulmuştur. Durkheim'in Fransız toplumunun sorunlarını ulus devlet temelli bir yaklaşımla çözme gayretinden ilham alan Gökalp, Osmanlı Devleti'nin gelecekteki varlığını sürdürebilmesi için bu minvalde nasıl ve ne şekilde dönüşüm yapılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Zira Osmanlı döneminde başlayan batılılaşma hareketleri devlet ve toplum nezdinde oldukça problemlerle bir yapı sergilemiş, topyekûn batılılaşma gayreti çok da sağlıklı yürümemiştir. Gökalp'in ortaya koyduğu sosyoloji tam da bu noktada önem kazanmıştır. Keza Gökalp, yeni Türk devletinde yeni bir toplum modeli inşa etme, devlet idaresinde bulunanlara yeni bir ideolojik altyapı kurma ve yeni bir kimlik kazandırma gayreti ortaya koymuştur. Gökalp'in yaklaşımları ve attığı adımlar politik duruşunun ve düşünce yapısının da birer tezahürü olarak kabul edilebilir (Bulut, 2015, s. 79-90). Şüphesiz Gökalp'in politik duruşunda, düşünce yapısında ve hars ile medeniyet arasında bir korelasyon kurmasındaki en önemli saik Osmanlı'da aslî ve kurucu unsur olan Türk ulusunun kendi değerlerini ve ulusal kimliğini koruyarak, var olan zafiyetlerine karşı çözüm üretme gayretidir (Çelik, 2006, s. 44).

Bunun yanı sıra Durkheim ve Gökalp için benzer olan bir diğer kavram ise *toplumsal dayanışma* kavramıdır (Tokluoğlu, 2013, s. 118). Durkheim'e göre, mekanik ve organik dayanışma olmak üzere iki tür dayanışma biçimi bulunmaktadır. Mekanik dayanışmanın geliştiği toplumlarda benzer yaşam tarzları bulunmaktadır. Bu toplumlar yüzeyseldir ve ilkeldir. Çünkü bireyler ait oldukları gruplardan kopamaz. Organik dayanışmayı temsil eden toplumlarda ise her birey kendi benliğini geliştirebilir. Dolayısıyla farklı yaşam tarzları bulunmaktadır (Duverger, 2019, s. 47). Ziya Gökalp, Durkheim'e benzer olarak toplumları iptidai (ilkel) ve müteazzi (gelişmiş) toplumlar olarak ikiye ayırmıştır. İlkel toplumlarda dini velayetler vardır. Ancak siyasi ve harsi velayetler yoktur. Ayrıca Gökalp, Durkheim'in dayanışma kavramının yanında "millî dayanışma" terimini

kullanmıştır. O günkü toplumun problemlerini anlamak ve çözmek amacı ile millî dayanışma terimini kullanır. Çünkü toplumsal çatışmaların azaltılması ve bütünleşmenin sağlanması gerekmektedir. Türk toplumunda Batıda olduğu gibi işçi sınıfı ve burjuvazi arasında gelişen çatışmalar yoktur. Nitekim o dönemde Türk toplumundaki çatışmaların temelinde dini ve etnik problemler bulunmaktaydı. Bu sebeple Gökalp'e göre, millî dayanışmanın sağlanması gerekmektedir (Sağlam, 2008, s. 179-187). Millî dayanışmanın sağlanması için öncelikle vatani ahlakın yüksek olması gerekmektedir. Çünkü vatan millî kültürü temsil etmektedir. Millî dayanışmanın ikinci temeli; medeni ahlaktır. Vatani ahlak, kendi medeniyetimizi mukaddes görmek, medeni ahlak ise milletimizin fertlerine ve diğer milletlere saygı duymaktır. Vatani ve medeni ahlaktan sonra millî dayanışmanın sağlanması için meslek ahlakının geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü her millet, mühendis, avukat, çiftçi, terzi vb. gibi işbölümüne dayalı olarak meslek ve zümrelere ayrılır. Bu zümreler birbirini tamamlamaktadır (Gökalp, 1977b, s. 61-64).

Siyasal ve Kültürel Dönüşüm

Türk sosyoloji geleneğinde önemli bir yeri olan Ziya Gökalp, siyasal ve kültürel alandaki çalışmaları ve düşünceleriyle öne çıkan bir isimdir. Gökalp, August Comte tarafından kurulan ve Emile Durkheim tarafından geliştirilen Sosyoloji Okulu'nun Türkiye'deki kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Gökalp, ulus devlet ve millet olma fikrinin hazırlayıcıları arasındadır. Halkı ve ulusu kültürel, siyasal ve ekonomik bir birlik olarak görmüş, Türkiye'yi bir ulus, bir devlet ve bir demokrasi olarak benimseyen görüşün gelişmesine katkıda bulunmuştur (Ergan, 2018, s. 629-631) (Alkan, 2019, s. 241). Medeniyet ve hars kavramlarıyla sıkça anılan Gökalp, medeniyet kavramı ile ilmi, teknolojiyi, siyasi, sosyal ve idari organizasyonu ifade etmektedir. Hars kavramıyla ise sanatı, dil ve edebiyatı kast etmektedir. Medeniyet kültürler arası olduğu halde, kültür millî bir özelliğe sahiptir. Gökalp'e göre, Batı medeniyetine girildiği takdirde toplum yapısındaki Türk kimliği ve İslam dini anlayışı zarar görmez. *"Türk milletindenim, İslam Ümmetindenim, Garp Medeniyetindenim"* formülündeki ifadesi bu üç unsurun birbiriyle uzlaştığını ifade etmekte olup ve çalışma boyunca tartışılan konuya da ışık tutmaktadır (Güngör, 2019, s. 7-8) (Gökalp, 2015, s. 15). Gökalp'e göre Avrupa medeniyetini taklit etmek tehlikelidir. Çünkü taklit ile Türk kültür yapısı öz olarak değişime uğrayabilir (Tokluoğlu, 2013, s. 131-132). Ancak kültür yapısı sağlam ve güçlü bir ulus, teknolojik açıdan gelişmiş bir ulusu mağlup edebilir (Çakmak, 2011, s. 55).

1839 yılında ilan edilen Gülhane-i Hattı Hümayun, 1856 yılında kabul edilen Islahat Fermanı, 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ve 1923 yılında cumhuriyetin ilanı batılılaşma tartışmalarının odak noktası olduğu ve farklı fikir akımlarının cereyan ettiği dönemlere tekabül etmektedir.

Yusuf Akçura'nın kaleme aldığı "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli çalışmada da bu kavramlara ve tartışmalara yer verilmektedir. Nitekim toplumsal ve düşünsel anlamda batılılaşma gayretleri kavramsal açıdan içi tam olarak doldurulamayan olgular olmuştur. Zira medenileşmek, modernleşmek, Batılılaşmak ve uygarlaşmak vb. kavramların hepsi toplum tarafından aynı anlama gelecek şekilde kabul görmüştür. Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet yaklaşımı, işte bu kavramları ayırıştırıran ve belirginleştiren bir yapıya sahiptir.

Lale Devrinden Tanzimat'a kadar geçen süreç içinde garplılaşma faaliyetleri, ordunun ıslahı veya yenileştirilmesi şeklinde olmuştur. Diğer alanlardaki yenileşme hareketlerine ikinci derecede bir önem verilmiş veya bu hareketler ordunun ıslahını desteklemek amacıyla ele alınmıştır. İmalathaneler, fabrikalar, tersaneler gibi yeni tesisler genel olarak askerin ihtiyacı olan kumaş, silah, mühimmat ve harp malzemesini hazırlamak için açılmıştır. Çünkü o zamanın devlet adamları, Avrupa karşısındaki mağlubiyetin nedenini orduda düzenin bozulmasında görmüşler ve garbın üstünlüğünü de askeri yapının yeni bir harp tekniğine göre yetiştirilmiş olmasında bulmuşlardır. Tanzimat devrine gelindiğinde ise Avrupa'ya karşı farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Dolayısıyla garplılaşma hareketinin amacı da değişime uğramıştır. Devlet adamları, imparatorluğun kurtuluşu için teşkilatın, içtimai bünyesinin Avrupa devletlerinin yapısına benzetilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Turhan, 2021, s. 153).

Esasında Tanzimat Devri, Osmanlı açısından kültürel ve siyasal olarak başka bir medeniyetin tesiri altına girmeye başladığı bir zaman dilimidir. Türk medeniyeti ve Türk harsı çok daha önceki zaman dilimlerinde Çin medeniyetinin tesirinden kurtulup İran medeniyeti etkisi altına girmişti. Bu dönemde ise İran medeniyetinden kurtularak Avrupa medeniyetine yaklaştığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu tablo İslamiyet'in kabulünden önce Türk harsının Çin medeniyetiyle mücadelesine sahne olduğu yönünde yorumlanırken, bundan sonrasında ise Türk harsının Avrupa medeniyetiyle mücadelesine şahitlik edeceği şeklinde izah edilmiştir (Gökalp, 2016c, s. 16). Zira Tanzimat ile birlikte Osmanlı'nın Batı tarzı kurumlardan aldığı yapısal değişiklikler bu alanla sınırlı kalmamış, Batı toplumunun kültürel kodları da Osmanlı İmparatorluğunda görülmeye başlanmıştır. Osmanlı toplumunda paranın kullanımından insanların giyim kuşama, evlerin stilinden günlük alışkanlıklara kadar pek çok hususta ciddi değişimler görülmüş ve bireyler arasındaki ilişkiler Avrupai bir görünüme sahip olmuştur. Tarih-i Cevdet eseriyle bir ekol haline gelen Cevdet Paşa, Osmanlı toplumunda yaşanan bu değişimin ve dönüşümün Osmanlı'daki kültürel ve siyasal hayata ciddi tahribat verdiğini ifade etmiştir. Ziya Gökalp de benzer bir görüşü temsil ederek yaşanan bu dönüşümün esasında bir sömürü olduğunu ve Tanzimatçıların bu durumu fark edemediğini dile getirmiştir (Mardin, 2020, s. 13).

Tam da bu noktada H. İslamoğlu, Osmanlı toplumunun Batı toplumu karşısındaki durağanlığının sebebinin gelenekselci Osmanlı yönetiminden kaynaklanmadığını ve Batı nüfusunun artmasıyla ilgili olduğunu düşünmektedir.

Ayrıca XVI. yüzyıldan itibaren ekonomi, dünya ekonomisine dönüşmüş, ticaret yolları değişmiş ve bunlara bağlı olarak yeni pazarlar ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı köklü değişimlere maruz kalmış ve kapitalist dünya ekonomisi içinde işlevsel bir yer edinmiştir. Başka bir ifade ile Osmanlı artık Avrupa merkez pazarlarından mallar satın alan bir hammadde bölgesi olmuş ve tarım ekonomisi zorunlu olarak değişime uğramıştır (Vergin, 2022, s. 205). Durkheim, Batı'da meydana gelen ekonomik alandaki değişimler sonucunda sınıf çekişmelerinin arttığını ve Avrupa toplumunun dağılmanın eşliğine geldiğini düşünmektedir. Ayrıca Durkheim, sanayileşme ve sınıf çekişmeleri sonucunda toplumun ortak vicdan ve değerlerinin zayıflayarak hatta yok olarak anomiy² yarattığını da belirtmektedir. Durkheim'in düşüncelerinin etkisinde kalan Gökalp, o dönem içinde Osmanlı ve Türk toplumunda da benzer durumlar yaşanmasından endişe duymuştur. Ancak Gökalp, ekonomiye dayalı bir anomiden çok yabancılaşmaya bağlı bir durum oluşacağı tezini geliştirmiştir. Çünkü Batı'da sanayileşme gibi toplumsal değişimlerin yaşandığı dönemde Osmanlı toplumunda sanayileşme ve sınıflaşma başlangıç aşamasındadır. Bu sebeple Gökalp, Osmanlı toplumu dahil Batı Avrupa dışında kalan ülkelerin kendi kültürüne yabancılaşacağını düşünmektedir. Bu noktada toplumsal vicdanın ve değerlerin korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece millî dayanışma sağlanmış olacaktır (Karpas, 2001, s. 328-329).

Batı medeniyetinin sosyal ve kültürel yaşamı o dönem içerisinde normal karşılanmış ve bu durum Tanzimatçıları Osmanlı'da yaşanacak dönüşümlere daha iştahlı hale getirmiştir. Sonuç olarak Doğu medeniyetine mensup Osmanlı medeniyeti tasfiye edilecek, bu tasfiye ile birlikte günlük yaşama sirayet eden Batı medeniyeti ve İslam diniyle birlikte bir Türk kültürü var olacaktır. Bu noktada Gökalp'in ortaya koyduğu Türkçülük anlayışı, halk içerisinde varlığını koruyan Türk kültürünü arayıp bulmaktır (Gökalp, 2020, s. 47). Burada Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak eseri öne çıkmaktadır. Türk halkının öz harsını(kültürünü) bulması Türkleşmek, Türk milletinin manevi ihtiyaçlarını önemsemesi ve korunması ise İslamlaşmak olarak nitelendirilmiştir. Gökalp, İslam dininin kurallarına uyulduğu takdirde hem Türk toplumundaki sosyo-kültürel bütünlüğün, hem de Türk milleti ile diğer İslam milletleri arasındaki sosyo-kültürel dayanışmanın güçleneceğini savunmaktadır. Muasırlaşmak ise Avrupalılara benzer olarak alet ve makineler yapmak ve kullanmaktır. Ancak çağdaşlaşmak görüntü olarak ve yaşam tarzı bakımından Avrupalılara benzemek değildir. Çağdaşlaşmak, çağdaş medeniyetin ilim ve hünerinde diğer milletlerden geride kalmayacak şekilde üstün bir mevki kazanmak anlamına gelmektedir (Ergan, 2018, s. 632).

Bu bağlamda o dönem içerisinde görülen yenileşme hareketleri toplumsal bir boyut kazanmış; bu durum karşısında Gökalp ise Türk milliyetçiliğinin savunucusu olarak toplumun temel gücü olan halkın ihmal edilmeden

bir yenilik planının yapılması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre, Türk millî kültür düşüncesi devlet politikası haline getirilmelidir. Yeni dönemde imparatorluğun politik yapısını değiştirmek, toplumsal, eğitim, yasal sistem ve geleneklerde modernizasyonu gerçekleştirmek amacıyla önce saltanat ve halifelik kaldırılmıştır. Akabinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve Avrupa'nın hukuk düzeni örnek alınmıştır (Bars, 2017, s. 41-42). Bahsi geçen bu yeni dönemin amacı; Türk kültürünün geliştirilmesidir. Bu gelişimin ulusal kültür düzeyinde sağlanması için Batı kültürü model alınmalıdır. Gökalp'e göre bu gelişme reform ve çağdaşlaşmanın bir yolu olarak düşünülmelidir. Çağdaşlaşma ise Batılılaşmakla değil Türkleşmekle mümkündür (Yıldırım A. , 2013, s. 8). Batı kültürünün model alınması, Batı'nın millî dilinin Türk toplumuna aynı şekilde uygulanması anlamına gelmemektedir. Çünkü Türk toplumu arasında konuşulan millî bir dil bulunmaktadır. Dil ilmine dair yöntem ve teknikler yoktur. Bu sebeple Batı'dan dil değil dil ilmi alınmalıdır. Benzer şekilde Batı'nın millî ahlakı alınmamalı, nasıl Türk toplumun kendine özgü millî bir dili varsa yine aynı şekilde kendine özgü millî bir ahlakı olduğu unutulmamalıdır (Gökalp, 1980, s. 41-42). Rokkan'a göre, kültürel değişimler önemlidir. Çünkü kültürel değişkenler, siyasal sistemdeki siyasal birlik ve bütünlük hakkında bilgi vermektedir. Gökalp'in de üzerinde durduğu din ve dil gibi kültürel değişkenler, toplumun etnik ve kültürel homojenliğini yansıtmakta, millî devletin kurulması veya kalıcılığının sağlanması açısından önem taşımaktadır (Vergin, 2022, s. 223).

I. Meşrutiyetin ilan edildiği yıl hayata gözlerini açan Gökalp, Abdülhamid dönemine, II. Meşrutiyetin ilanına, I. Cihan Harbine, Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyetin ilanına şahitlik etmiştir. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin oluşumunda kilit rol oynayan Gökalp, fikirlerinin farklılığı ve kapsamı itibarıyla önemli bir şahsiyettir. Farklı düşünürler tarafından Gökalp, geç gelişen toplumlardaki diğer birçok düşünür gibi, Batı bilgisini kendi toplumunun kültürüyle birleştirerek Türk ulus devletinin kurulmasında Batıcı, modernist ve milliyetçi bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Gökalp çizdiği çerçeveye ve oluşturduğu kuramlarla sadece Müslüman Türklere yakışan bir modernite anlayışı değil, tüm toplumlara örnek teşkil edecek, geçmiş ve gelecek arasında güçlü bir bağ kuracak, dayanakları inşa etmiştir. Bu sebeple Gökalp'in ortaya koyduğu düşünce salt bir milliyetçilik anlayışından çok ötede bir konuma sahiptir. Gökalp, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan İttihat ve Terakki'nin önde gelen bir ideologu olmanın yanı sıra Cumhuriyetin kurulmasında ve gelişmesinde de etkin bir rol oynamıştır. Dahası ilk cumhuriyetçi anayasanın yenilikçi kısımlarından bazı yerlerini kaleme alan kişi olmuştur (Nomer, 2016, s. 408). Şinasi, Namık Kemal, Abdullah Cevdet Tanzimat döneminin yüksek tepeleri olarak kabul edilirken Ziya Gökalp, bu yolun en son ve en aydınlık tepesi olarak ifade edilmektedir (Baltacıoğlu, 1964, s. 1-2).

² Durkheim'e göre anomiy, toplumun düzenleyici güçlerinin aksadığı zaman ortaya çıkmakta ve bireyin toplumun kendisinden ne istediğini bilememesi halidir. Anomiy,

toplumsal sistemde ekonomik bir değişim yaşandığı zaman diliminde oluşabilir (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 95).

Ziya Gökalp, Avrupa'daki milliyetçilik akımlarının hızla gelişmesinde sanayileşme ve kentleşmenin yadsınamaz etkisi olduğunu düşünmekte; Avrupa'da hızla yayılan milliyetçiliğin modern devletler nezdinde gelişim gösterdiğini ifade etmektedir. Dünyada kabul gören ve etki alanını genişleten milliyetçi yaklaşım Ziya Gökalp tarafından kabul görmüştür. İzlediği stratejiyi milliyetçi temelde geliştiren Gökalp, hedefini Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir devlet olmasını sağlamak olarak tayin etmiştir. Nitekim Cumhuriyet döneminde yapılan birçok yenilik ve değişim onun tarafından çok daha öncelerinde dile getirilmiştir. Laiklik, Türkçenin sadeleşmesi, medeni kanun, kadın ve aile hukuku, kadın-erkek eşitliği, kadının mirastan eşit pay alması ve kadınların toplumsal hayatta rol almaları gibi konular Gökalp tarafından dile getirilmiştir (Sağlam, 2008, s. 217).

Nitekim Türk toplumunda medeniyet ve kültür kavramlarını sistematik hale getiren mütefekkir Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımına gitmesinde yaşanan siyasal ve kültürel dönüşüm oldukça etkili olmuştur. Zira Gökalp'in içerisinde bulunduğu zaman diliminde toplumsal olarak yaşanan siyasal ve kültürel buhran Türkiye açısından endişeli bir görünümün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkede sürekli olarak yenilgiler, toprak kayıpları, kitlesel göçler, açlık ve sefalet yaşanırken, devlet adamları ve aydın sınıf tarafından devletin bu durumuna dair çözüm yolları aranmaktaydı. Gökalp ise tespit edilen çözüm yolları ile ilgili çekincelerini dile getirmekte ve şu soruları sormaktaydı: Devletin ve aydınların tek amaç haline getirdiği Batı dünyasının medeni gelişmeleri taklit edilirken, sosyal ve kültürel özellikleri de Türk toplumuna aktarılacak mıydı? Başka bir ifade ile eski teknolojiler, adet ve gelenekler, inançlar bırakılacak mıydı? Kılık kıyafet, günlük yaşam biçimi ve dini anlayışa kadar Avrupa'nın yaşam biçimi mi örnek alınacaktı? (Güngör, 2019, s. 5).

Gökalp, bu sorulara "Türk kimdir?" sorusu eşliğinde yazılarının pek çoğunda cevap vermiştir. Ayrıca Türk toplumunun düşünsel esaslarını bilimsel olarak belirlemeye çalışmış ve toplumsal sistemdeki siyasal ve kültürel değişim sürecinin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Gökalp'e göre, Türk bir milletin adıdır. Millet, kendine özgü harsa sahip olan bir zümre demektir. Bu sebeple Türk'ün yalnız bir dili ve bir harsı olabilir (Gökalp, 1976, s. 19). Bu bağlamda Ziya Gökalp'e göre hars, bir milletin düşünceleri ve duygusal alandaki manevi değerlerinin bütünüdür. Siyaset ise bir millette var olan uygulama alanındaki bütün uğraşılardır. Hars ve siyaset, birbirinden ayrı olan iki bağımsız alandır. Bu iki alanı birbirinden ayıran milletlerde hars ve siyaset alanları kendi özelinde gelişim göstermektedir. Bağımsız olan bu iki alanı birbirine karıştıran milletlerde, hars da ve siyaset de gerilemeye başlar. Bu sebeple siyasetin hars üzerinde yapacağı etki sadece harsın oluş araçlarını hazırlamak olmalıdır. Siyasi partiler ve siyasi güçler, programlarına kültürel faaliyetler ekleyebilirler. Ancak bu faaliyetler yalnızca kültürün doğal gelişmesine yardım edecek araçların sağlanmasına yönelik olmalıdır (Gökalp, 2016c, s. 68-73).

Sonuç

Ziya Gökalp'in içinde bulunduğu dönem, Osmanlı toplumunun siyasal ve kültürel olarak başka bir medeniyetin etkisi altına girmeye başladığı döneme tekabül etmektedir. Bu dönemin, siyasal ve kültürel özellikleri dikkate alındığında Osmanlı devlet yapısının o dönem için kültürel bir buhran yaşadığı ve görece Batı medeniyetine nazaran güçlü bir kültürel yapıya sahip olmadığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin yeni bir ulusal kimlik arayışına girdiği bu zaman diliminde Gökalp, Türk toplumunun kendine özgü ahlaki ve kültürel değerlerini koruyarak, Batı'dan aldığı bazı değişimlerin yararlı olabileceğini düşünmektedir. Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak olarak özetlediği bu düşüncesinin kültürel ögesi; Türkçülük, ahlaki ögesi ise İslam'dır. Gökalp, Türkçülüğü, Türk milletinin yükselmesi, İslamcılığı ise toplumsal birliğin sağlanmasında yardımcı bir unsur olarak görmüştür. Bunlara ek olarak Batı medeniyetinin bilimsel ve teknolojik açıdan gelişmesine öncü olan pozitif bilim anlayışının benimsenmesinin bir sorun teşkil etmediğini düşünmektedir. Nitekim Gökalp, "Türk milletindeniz, İslam ümmetindeniz, Garp medeniyetindeniz" söyleminde; Türk milletindeniz ile ahlakta, dinde, dilde, hukukta ve felsefede Türk zevk ve vicdanının temsil edildiğini, İslam ümmetindeniz ise İslam din anlayışının kabul edildiğini ve Garp medeniyetindeniz ile ilim, fen ve felsefe gibi medeni sistemlerde Avrupa'nın model alındığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak düşüncelerini "Türkçülük" etrafında şekillendiren Ziya Gökalp; dönemin aydın sınıfının Batı hayranlığını eleştirmiş, Batı ideolojisinin ve günlük yaşam unsurlarının Türk toplum yapısı dikkate alınmadan örnek alınmasının, milliyetçilik anlayışına aykırı olduğunu vurgulamış ve millî düşüncenin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Hülasa Gökalp, Türk millî kültürünün özünün korunduğu takdirde, medeniyetin kültürler arası bir unsur olduğunu ve Batı medeniyetçiliği ile uzlaşmaz bir durum olmadığını düşünmektedir. Toplumsal ve siyasî görüşlerini ele aldığı çalışmalarının temelinde de Türk tarihini, medeniyetini, kültürünü, dinini, bilimini, aile ve siyasal yapısını ayrıntılı olarak incelemiştir. Ayrıca Türk toplumunda laiklik, kültür ve medeniyet görüşlerinin oluşmasında etkin bir rol oynamıştır. Ne var ki Ziya Gökalp'in medeniyet algısı üzerinden siyasal ve kültürel olarak yaşanan dönüşümün olması gerektiğinden farklı şekillendiği de tespit edilen bir gerçekliktir.

Extended Summary

Throughout human history, many civilizations have emerged and analyses have been made about the civilizations that have emerged. These analyses and evaluations have been shaped depending on the perception of life by individuals or thinkers. At this point, Ziya Gökalp, who came to the fore as an important thinker in the history of Turkish thought, put forward a civilization imagination on the basis of Turkification, Islamization, and Modernization. In addition to this, he made many studies on the concepts of Turk, Turkishness, and Turkism and

shed light on his period and those after him. Gökalp, who especially focused on the concept of culture and preferred to use this concept as *hars*, brought a new approach to the concepts of culture, ideals, and civilization and contributed to social change and political transformation through these concepts. When his studies and approaches are evaluated as a whole, it is seen that he left important traces in the Turkish world of thought. In this context, Ziya Gökalp's biography, personal characteristics, his approach to the concepts of *hars* and civilization are discussed in this study, and the political and cultural structure of the period in which he lived and the transformation that took place afterward are analyzed in a historical course.

Because the social and cultural structure includes many paradigms from education to health, from law to literature, and from family to political institutions. Although the aforementioned phenomena are the reflection of culture itself, they have an appearance that can always undergo social change. Gökalp, who is the main actor of the study, tried to explain these phenomena, especially political and cultural transformation, through the concept of civilization that he himself created. Gökalp witnessed the dissolution of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic. Therefore, he had the opportunity to observe the social strife and conflicts during this transition period. From this point of view, he tried to explain how an ideal social change, which he observed and shaped with a systematic way of thinking, should be on the basis of the concepts of heritage and civilization. The interaction between cultures has an important place in the change that is taking place or will take place. In this context, the interaction between cultures can be the determining factor of change. Some statesmen and intellectuals of the Ziya Gökalp period tried to unite Ottoman civilization and Western civilization based on this idea.

Because the innovation movement seen in Gökalp's period was not the right choice, as it was a cultural imitation and it pointed to a change in the form of implementing European civilization in all units of the society without taking into account the cultural, moral, religious, political, family structure and language of Turkish society as it was. At this point, Gökalp developed the argument that Turkish cultural values could be preserved to take part in European civilization. The basis of this debate, which is summarized in the main outlines of this study, is Gökalp's idea that when unity in language and religion is achieved, and national language elements and religious beliefs are internalized by individuals through socialization, there will be no distinction between heritage and civilization and Turkish society will take its place in Western civilization.

As a matter of fact, in this study, the life and thoughts of the philosopher Ziya Gökalp, who has an important place in the history of Turkish thought, are discussed, and then Ziya Gökalp's approach to the concept of civilization and heritage is evaluated. In light of all these evaluations, the political and cultural transformation that has taken

place in Turkish society historically and that is clearly visible is analyzed.

The research questions of this study are as follows: According to Ziya Gökalp, how should political and cultural change take place? What are heritage and civilization? What is Ziya Gökalp's role in the development of Turkish national thought? In addition, in the study titled "Evaluating Political and Cultural Transformation through Ziya Gökalp's Perception of Civilization", the qualitative method was used as one of the research techniques. The study, in which Ziya Gökalp's thoughts are discussed, consists of a literature review. Based on the information obtained as a result of the literature review, Ziya Gökalp's biography, personal characteristics, and thoughts on the concepts of *hars* and civilization were discussed and the political and cultural structure of the period he lived in was analyzed with a critical approach.

The period in which Ziya Gökalp lived corresponds to the period when Ottoman society began to come under the influence of another civilization politically and culturally. Considering the political and cultural characteristics of this period, it can be said that the Ottoman state structure was experiencing a cultural crisis and did not have a relatively strong cultural structure compared to Western civilization. In this period when the Ottoman Empire was in search of a new national identity, Gökalp thought that some changes from the West could be beneficial while preserving the unique moral and cultural values of Turkish society. The cultural element of this idea, which he summarizes as Turkification, Islamization, and Modernization, is Turkism and the moral element is Islam. Gökalp saw Turkism as an auxiliary element in the rise of the Turkish nation and Islamism as an auxiliary element in ensuring social unity. In addition, he thought that the adoption of the understanding of positive science, which pioneered the scientific and technological development of Western civilization, did not pose a problem. As a matter of fact, in the discourse "We belong to the Turkish nation, the Islamic ummah, and the Western civilization", Gökalp states that the Turkish nation represents Turkish taste and conscience in morality, religion, language, law, and philosophy, Islamic ummah accepts the Islamic understanding of religion, and the Western civilization takes Europe as a model in civilized systems such as science, science and philosophy.

As a result, Ziya Gökalp, who shaped his thoughts around "Turkism", criticized the Western admiration of the intellectual class of the period, and emphasized that the imitation of Western ideology and elements of daily life without considering the Turkish social structure was contrary to the understanding of nationalism and played an important role in the formation of national thought. In short, Gökalp believed that civilization was an intercultural element and not irreconcilable with Western civilizationism, provided that the essence of Turkish national culture was preserved. The basis of his work, in which he discussed his social and political views, was a detailed examination of Turkish history, civilization, culture, religion, science, family, and political structure.

He also played an active role in the formation of secularism, culture, and civilization views in Turkish society. However, it is a reality that the political and cultural transformation through Ziya Gökalp's perception of civilization was shaped differently than it should have been.

Kaynakça

- Alkan, C. (2019). Eğitimci Ziya Gökalp. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 232-244. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001057
- Anar, S. (1996). *Ziya Gökalp* (Cilt 14). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya>
- Baltacıoğlu, H. İ. (1964). Ziya Gökalp. *Sosyoloji Konferansları*(5), 1-7.
- Bars, M. E. (2017). Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 38-51.
- Bonnett, A. (2002). Makers of the West: National Identity and Occidentalism in the Work of Fukuzawa Yukichi and Ziya Gökalp. *Scottish Geographical Journal*, 118(3), 165-182. <https://doi.org/10.1080/00369220218737145>
- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp ve Hars-Medeniyet Kuramı. *Sosyoloji Konferansları*(52), 79-110. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.58323>
- Çakmak, A. (2011). Ziya Gökalp ve Çağdaşlaşmak. *İstanbul Journal of Sociological Studies*(14), 47-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoskon/issue/9536/11909> 3 adresinden alındı
- Çelik, C. (2006). Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(21), 46-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219367>
- Duverger, M. (2019). *Siyasetin Sosyolojisi* (12. b.). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ergan, N. G. (2018). Türkiye'de Sosyoloji. E. B. Sağlam, A. Ö. Boyacıoğlu, & A. G. Bacak içinde, *Sosyoloji* (s. 619-689). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. (M. Kaplan, Dü.) Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977a). *Makaleler III*. (O. Durusoy, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları:283 Seri:2 No:13.
- Gökalp, Z. (1977b). *Makaleler IV*. (F. R. Tuncor, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları:284 Seri:2 No:14.
- Gökalp, Z. (1980). *Makaleler IX*. (Ş. Beysanoğlu, Dü.) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları:359, Ziya Gökalp Serisi:15.
- Gökalp, Z. (2015). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2016a). *Altın Işık* (2 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2016b). *Çınaraltı Yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2016c). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2017a). *Türkleşmek, İslâmlaşmaki Muasırlaşmak* (4 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2017b). *Türk Medeniyet Tarihi* (3 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2020). *Türkçülüğün Esasları*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Grigoriadis, I. N., & Opçin-Kıdal, A. (2020). Imagining Turan: Homeland and its Political Implications in the Literary Work Hüseyinzade Ali (Turan) and Mehmet Ziya (Gökalp). *Middle Eastern Studies*, 482-495. <https://doi.org/10.1080/00263206.2019.1706167>
- Güngör, E. (2019). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Yer-Su Yayınları.
- Karpat, H. K. (2001). Ziya Gökalp'in Korporatifçilik, Millet-Milliyetçilik ve Çağdaş Medeniyet Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler. H. K. Karpat içinde, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce - 1: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi* (s. 328-333). Ankara: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (1995). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (6. b.). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2020). *Türk Modernleşmesi* (27 b.). (M. Türköne, & T. Önder, Dü) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü* (5 b.). (O. Akınhay, & D. Kömürçü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nomer, N. (2016). Ziya Gökalp's Idea of Cultural Hybridity. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(3), 408-428. <https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1197820>
- Okay, M. O. (1996). *Ziya Gökalp* (Cilt 14). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya#2-din-anlayisi>
- Özakupınar, Y. (1998). *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: DeKi Yayınları.
- Sağlam, S. (2008). Ziya Gökalp. İ. v. Doğan, & Ç. Özdemir (Dü.) içinde, *Türkiye'de Sosyoloji* (Cilt I, s. 161-219). Ankara: Phoenix Yayınları.
- tdk.gov.tr. (2023). Büyük Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tokluoğlu, C. (2013). Ziya Gökalp ve Türkçülük. *Ankara SBF Dergisi*, 68(3), 113-139. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002289
- Turhan, M. (2021). *Kültür Değişmeleri* (6 b.). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Uzer, U. (2013). The Kurdish Identity of Turkish Nationalist Thinkers: Ziya Gökalp and Ahmet Arvasi between Turkish Identity and Kurdish Ethnicity. *Turkish Studies*, 14(2), 394-409. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.802900>
- Vergin, N. (2022). *Siyasetin Sosyolojisi* (19. b.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Yıldırım, A. (2013). Ziya Gökalp'te Toplumsal Değişme:"Kültür-Uyguruluk Tezi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-20.
- Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve Reformasyon. *ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 184-210. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/54628/711875>